

Андрій Сухих

НАСЕЛЕННЯ ЗВЯГЕЛЯ У ДЗЕРКАЛІ УРЯДОВИХ ОГОЛОШЕНЬ ТА РОЗПОРЯДЖЕНЬ (1942 – 1943 РР.)

У статті на основі публічних оголошень і розпоряджень проаналізовано політику німецької влади щодо населення Звягеля. Встановлено, що заходи окупантів торкалися облаштування міста, пропаганди, регламентації життя, боротьби із мародерством. Оцінено їхні кроки у фінансово-податковій та освітній сферах.

Ключові слова: Звягель, міська управа, бургомістр, гебітскомісар, окупація, регламентація.

Повсякденне життя в роки німецької окупації привертало увагу вітчизняних та іноземних істориків: К. Бергкофа, І. Гончаренко, О. Гончаренко, В. Косика, М. Куницького, К. Курилишина, В. Лауер, О. Лисенка, Т. Пастушенко, В. Шайкан та інших науковців. Водночас, згадана тематика залишається недостатньо розробленою на регіональному рівні.

Спираючись насамперед на архівні джерела, автор проаналізував вплив німецької окупаційної влади на мешканців м. Звягель (таку назву м. Новоград-Волинський мало до 1796 р. та під час гітлерівської окупації).

На початку німецько-радянської війни гітлерівські війська, не отримавши належного спротиву від Червоної армії, захопили Західну Україну. Стрімке просування Вермахту на схід було припинене лише з початком оборони Києва (11 липня 1941 р.). Окуповані землі, які перебували неподалік від лінії фронту, були у розпорядженні німецьких військовиків. Проте, 20 серпня 1941 р. А. Гітлер видав указ про утворення райхскомісаріату «Україна» [24, с. 110, 111; 27, с. 766]. Тут влада передавалася цивільній адміністрації, від якої вимагалось контролювати умови повсякденного життя захоплених територій. Аби швидше та ефективніше це виконати, у містах видавалися розпорядження та повідомлення, які друкувалися у місцевих газетах, або оприлюднювалися на дошках оголошень.

Звягель перебував у складі генерального округу «Житомир». Архівні документи свідчать, що на 1942-й рік у ньому (разом із с. Лубчиця) мешкало 7334 особи [6, арк. 17]. Прикметно, що чисельність жителів на 1 січня 1943 р. за рахунок військовополонених, які перебували у транзитному таборі (дулаг № 172), збільшилася до 12 тисяч [1, с. 319 ; 26, с. 87].

Коли ж остаточно сформувалася цивільна адміністрація у місті, почала виходити газета «Звягельське слово». Приміщення її редакції знаходилося на вул. Корецька 34, а видання виходило два рази на тиждень [31, арк. 5, 9]. Першим її редактором була Т. Тоцька, друкарями – С. Ільчин, М. Ящук, складальниками – Г. Шапран, О. Михайлович, М. Кашук, В. Панасюк, А. Троцький, М. Ринас, репортером М. Іщенко, коректором О. Самохвалова, бухгалтером Я. Левицька, секретарем Г. Римаров [7, арк. 42 ; 8, арк. 61]. Зауважимо, що працівники редакції отримували станом на 1943 р. пристойну платню, зважаючи на низьку ціну за примірник видання – 1 карбованець [31, арк. 5]. Наприклад, головний складальник Г. Шапран отримував найвищий заробіток – 500 карбованців [8, арк. 61], тобто 40 райхсмарок (далі РМ)¹.

На думку О. Ісаюк, публічні оголошення виконували декілька функцій. По-перше, інформаційну, оскільки поширювали відомості про нововведення та заборони. По-друге, пропагандивну. Видані розпорядження створювали враження впорядкування життя та професійності окупаційної влади. Крім того, вони формували уявлення про авторитетність та впевненість німецької адміністрації у своїй здатності контролювати всі сфери людського життя. Зрештою, оголошення також мали психологічний вплив на населення [22, с. 182].

Подолання наслідків військових дій та нормалізація життя – перше, що почали робити оку-

¹ Співвідношення райхсмарки до карбованця було встановлено окупаційною владою на рівні 1 РМ = 12,5 крб. (Див. : Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941 – 1944 роки). / І. Дерейко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – С. 49).

панті. Зокрема, на початку 1942 р. цього вимагав звягельський бургомістр А. Олександров. Проте, мешканці міста і надалі мало приділяли уваги його облаштуванню. Це обурювало нову владу, адже могло призвести до епідемії. Аби припинити «анархію», жителі Звягеля з 21 жовтня 1941 р. почали сплачувати податок «на підтримання народного здоров'я й на утримання гігієнічних умов» [11, арк. 61]. Безперечно, збір вищезазначеного податку не міг вирішити проблеми забруднення. Тому 11 серпня наступного року бургомістр видав розпорядження, де вимагав від населення, по-перше, припинити смітити, по-друге, поприбирати вулиці, по-третє, відремонтувати колодязі, будинки та паркани. Порушення цієї постанови каралося штрафом 200 крб. або арештом до 14 днів [7, арк. 4 ; 8, арк. 1]. Очевидно, розпорядження німецького посадовця активно саботувалося городянами, тому подібне звернення знову з'явилося 15 березня 1943 р. [8, арк. 36]. У подальшому сприяти налагодженню господарської інфраструктури та контролю за санітарним станом мав адміністративний відділ міської управи [3, с. 143, 147].

Аби забезпечити від вандалізму поховання німецьких солдатів, звягельський гебітскомісар видав 30 травня 1942 р. розпорядження, де забороняв знімати таблички із хрестів на могилах під загрозою «тяжкої кари» [9, арк. 17]. Інший крок у створенні потрібного тут благоустрою був здійснений у травні 1943 р., коли бургомістр зобов'язав кожного власника помешкання написати на видному місці номер будинку, а також вивісити таблички із списком його мешканців [8, арк. 52].

Німецька адміністрація приділяла значну увагу регламентації життя. Цим самим вона змінювала усталені умови повсякдення населення, що проживало у радянській Україні. Наприклад, Звягельська міська управа вимагала від населення з настанням ночі вимикати світло. Мирним жителям заборонялося ходити по вулицях після 20:00 [8, арк. 53, 76].

Крім того, міська управа зобов'язувала до 25 лютого 1942 р. здати всі книги, грамофонні та патефонні пластинки «більшовицько-жидівської тенденції». Попереджалося, що особи, які це не виконають, будуть вважатися диверсантами [9, арк. 77]. У березні управа почала реєструвати музикантів, танцюристів, акторів та населення, яке мало музичні інструменти [9, арк. 28]. Того ж місяця заступник бургомістра Кубе оголосив, що всі фотографи міста та прилеглих сіл Лубчиці і Олександрівки, а також особи, які мають фотоапарати, зобов'язані в семиденний термін, зареєструватися. Попереджалося, що той, хто не прийде, буде покараний [9, арк. 136].

Для налагодження безперервного сполучення між фронтом і тилом важливого значення набувала організація руху на дорогах та його охорона. Так, щоб зменшити кількість гужового транспорту та збільшити інтенсивність руху, звягельський гебітскомісар Шмідт встановив плату за проїзд по шосе кіньми. Згідно розпорядження від 22 лютого 1942 р., за годину проїзду однокінним возом потрібно було заплатити 3 крб., а двокінним – 4. [10, арк. 56]. На початку січня 1943 р. з'явилася окрема заборона на користування мостом через р. Случ. Зокрема, гебітскомісар забороняв зупинятися на мості або проходити під ним. Порушників чекало сурове покарання [25, с. 84].

Звичайно, головною ціллю регламентації життя було встановлення контролю над окупованою територією. Окрім цього, зазначений процес мав на меті здійснити зовнішнє «онімення», яке б демонструвало успіхи у встановленні нового ладу та боротьбі з радянською владою. Грізні розпорядження повинні були також сіяти страх серед населення чинити опір та не виконувати накази німецьких урядовців. До того ж, створені заборони, обмеження і переслідування сприяли тому, що жителі окупованих теренів відчували «другосортність» порівняно із німцями.

З плином життя звягельчанам, аби отримати дозвіл з того чи іншого питання, потрібна була аудієнція в гебітскомісара. Тому останній оголосив кожен п'ятницю прийомним днем для мешканців міста та прилеглих сіл – Лубчиці й Олександрівки [7, арк. 2].

З початком німецької окупації у Звягелі з'явився транзитний табір для військовополонених (дулаг № 172), де перебувало близько 8 тис. осіб [26, с. 87]. З весни 1942 р. особливо збільшилася кількість втеч полонених (як виявилось, за активної участі радянських підпільників) [14 ; 15 ; 18, с. 413 ; 29, арк. 10 – 11]. Поліція, не знайшовши втікачів, 8 травня 1942 р. суворо заборонила надавати будь-яку допомогу військовополоненим під загрозою ув'язнення чи розстрілу [7, арк. 5].

Протягом окупації гітлерівці постійно відчували нестачу робітників. Тому, щоб володіти точною інформацією про кількість працездатного населення, яке залишилося у Звягелі, гебітскомісар вимагав від новоприбулих протягом одного дня реєструватися у статистичному відділі міської управи. За невиконання розпорядження з винних стягувалося 200 крб. [8, арк. 28]. Своєю чергою, особи від 14 років, які не мали паспортів чи тимчасових довідок, повинні були їх одержати до 1 серпня 1943 р. [8, арк. 63]. Крім того, бургомістр намагався попередити появу тут «непроханих гостей», повідомив, що військовики Вермахту можуть проживати у домівках

місцевих жителів лише з дозволу комендатури [7, арк. 50 ; 20]. Врешті-решт, у серпні 1943 р. А. Олександров оголосив про початок перепису працездатного населення [8, арк. 64].

З офіційних розпоряджень гебітскомісаріату зрозуміло, що у місті активно діяла фінансово-податкова інспектура на чолі з Шпікерманом. Ця установа займалася оподаткуванням городян, що мало чим відрізнялося від пограбування. Зокрема, звягельчани повинні були платити районний збір, податок за собак та котів, а також подушний податок (з кожної повнолітньої особи по 100 крб.). Прикметно, що за кожен прострочений день виплати нараховувалася пеня. До того ж, міська управа постійно вимагала від населення збільшення поставок продуктів харчування. Зокрема, яєць та молока [8, арк. 3, 4, 10, 21]. Стягувався також податок з прибутку. На 18 серпня 1942 р. він становив 4 крб. 50 коп. з кожної заробленої сотні карбованців. Хоча його не платили особи, дохід яких не перевищував 150 крб. на місяць. Також податок знімався з ремісників, які виготовляли на продаж вироби. Своєю чергою, податок з прибутку ресторанів та їдалень становив 1 % з доходу, з приватних підприємств – 10 %, а з державних – 80 %.

Окупанти збирали гроші також за користування землею. Відповідно до розпорядження, за «добрю» землю її власники мали платити 80 крб. в рік, за «середню» – 50, а за «погану» – 20.

Крім того, лікарі, які займалися приватною практикою повинні були платити 1 тис. крб. на рік. Ціна патенту на їхню діяльність становила 200 крб. Подібний дозвіл для ремісників становив 800 крб. [11, арк. 42, 46, 59, 96, 98, 133].

У другій половині 1942 р. на Житомирщині почали з'являтися радянські диверсанти та перші партизанські загони. Через загострення ситуації окружні комісари застосовували посилені заходи щодо охорони важливих об'єктів та комунікацій. У зв'язку з цим комендант поліції Звягеля Моге оголосив про набір осіб у жандармерію віком від 18 до 40 років. Відозва до населення супроводжувалася закликком : «Українці, служба в українській охоронній поліції є почесною справою для Вашого народу! То ж ти заявись до найближчої поліційної установи!» [9, арк. 106, 169].

Умови зарахування на службу були такими : ріст не менше 1 м. 65 см., загальна освіта, проходження лікарського медогляду до 12 грудня 1942 р. [9, арк. 25]. Передбачалася платня : одружені поліцаї отримували на день 1,70 РМ, неодружені – 1 РМ (тобто перші одержували в місяць близько 52 РМ = 650 крб., а другі – близько 30 РМ = 375 крб.), а також безкоштовне харчування. Вказувалося, що ті, які вступають у поліцію, перебуватимуть на державному утриманні [9, арк. 98]. Також був оголошений набір в охоронну поліцію (шццманшафт, «шума»). Тут службовці отримували, незважаючи на сімейний стан, 480 крб., тобто 38,4 РМ [8, арк. 17]. Зокрема, дослідження І. Дерейка про українські поліційні формування у складі Вермахту обґрунтовано довело, що чоловіки, які працювали в німецькій поліції, йшли на співпрацю із гітлерівцями під тиском економічних обставин [5, с. 48]. На це вказувала і В. Шайкан : «Не працювати під час німецької окупації було рівнозначно смерті від голоду і холоду, особливо у містах. Не працювати – означало добровільно позбутися мінімального шматка хліба» [32, с. 103].

Борючись із мародерством Звягельська міська управа, заборонила у лютому 1942 р. відвідувати покинуті будинки без спеціального дозволу. Порушники виплачували штраф у розмірі 200 крб. або працювали на примусових роботах протягом двох тижнів. Підкреслювалося, що той, хто буде руйнувати будівлі, прирівнюватиметься до диверсанта [9, арк. 83].

Методами військового часу німецька адміністрація боролася із шкідництвом. Наприклад, було суворо заборонено крадіжки будь-яких запчастини із спиртзаводу (вул. Житомирська 89) [9, арк. 94]. Крім того, аби навіяти страх на мешканців Звягеля за невиконання розпоряджень, окупанти застосовували колективну відповідальність, коли визначали винних у здійснених правопорушеннях. Наприклад, наприкінці червня 1942 р. за перерізання телефонних дротів у Звягелі вони взяли у полон та розстріляли 10 городян. Загарбники попереджали, що на випадок повторення злочину кількість жертв буде збільшена [7, арк. 1 ; 16, с. 61]. Очевидно, що насильство у роки окупації не отримало регламентації. Закони воєнного часу виправдовували будь-яке насильство. Слушну думку про це висловив історик К. Курилишин : «Постанови, розпорядження, оголошення, які унормовували життя народу на окупованій території, зводилися, при всій своїй різноманітності, до двох основних постулатів – абсолютного послуху і жорсткого покарання» [25, с. 8].

З початком окупації особливо ускладнилося життя найменш захищених категорій населення : дітей, людей похилого віку, хворих, інвалідів, осіб, яким не вдалося влаштуватися на роботу. У спектрі різноманітних проблем найбільш гострою була забезпечення продуктами харчування [17, с. 24].

Потрібно наголосити, що у період війни ціни на продукти у містах були високими. Вижити у таких обставинах можна було завдяки стихійній торгівлі. Проте, німці намагалися повністю

контролювати процес продажу та купівлі товарів. Наприклад, у Звягелі на ринку дозволялося торгувати лише один раз на тиждень – в неділю. Міська управа попереджала, що на випадок продажу продуктів поза ринком, вони будуть конфісковуватись [8, арк. 43]. Упорядкування базарної торгівлі давало можливість владі контролювати розподіл сільськогосподарської продукції, що призначалася, насамперед, для забезпечення потреб фронту. Крім того, чиновники боролися із ремісниками, які працювали кустарним способом і не сплачували податків. Від осіб, які бажали працювати на себе, вимагалось, щоб вони зареєструвалися у Звягельській фінансово-податковій інспектурі по вул. Житомирській № 20 до 15 червня 1942 р. [8, арк. 62].

Аби повніше використати зерно у своїх потребах, нацисти у жовтні 1942 р. прирівняли до саботажу таємне виробництво самогону та борошна. Порушникам за невиконання цього наказу загрожувала смерть. Прихований від окупантів заріз худоби також був заборонений. Утім, управа дозволила забій худоби на тих підприємствах, які здали гебітсляндвірту не менше 50 кг м'яса за рік [2, с. 8].

Вищезазначені розпорядження поступово призвели до продовольчої кризи. Хронічне недоїдання мешканців міста ставало повсякденністю. Вижити під час окупації у Звягелі було значно важче, ніж у навколишніх селах, де кожний господар мав свою присадибну ділянку, яка була більшою, ніж у містах і, відповідно, давала більше продуктів харчування.

Варто відзначити, що особи, які працювали на підприємствах чи у німецьких конторах, жили краще, ніж решта городян, оскільки мали доступ до поліпшеного харчування та можливості отримати продовольчі пайки [10, арк. 44].

Населення окупованих Вермахтом територій перебувало в інформаційній блокаді. Відомості про перебіг війни, що з'являлися в офіційних газетах, подавалися у вигідному для гітлерівців ключі. Аби заманити українців на роботу до Німеччини, влада багато уваги приділяла публічному читанню листів тих, хто виїхав туди на роботу. Природно, що розповіді земляків викликали в населення найбільше довіри, порівняно з іншими пропагандистськими заходами. І нацистські агітатори це чудово розуміли [28, с. 111]. Тому звягельський бургомістр вимагав від жителів міста, щоб вони віддавали до міської управи отримані листи від близьких, яких відправили на роботу до Райху [10, арк. 48]. До того ж, суто в цілях пропаганди 18 липня 1942 р. останній оголосив, що в приміщенні німецького театру мешканці Звягеля зможуть отримати подробиці умов праці та життя в Німеччині. Він закликав все населення міста прийти на це зібрання, де читатимуться оригінали листів від українців [19]. Звичайно, злиденне життя та труднощі із працевлаштуванням штовхало українців вирушити до Німеччини. Проте, з весни 1942 р. бажаних працювати там вже не було, набір став примусовим. У наслідок цього райхскомісаріатом «Україна» прокотилася вищенаведена пропагандистська компанія.

Відповідно до наказу А. Розенберга від 8 грудня 1941 р., у загальноосвітніх школах усі класи вище четвертого скасовувалися [23, с. 121 ; 30, с. 368]. Утім, відвідування шкіл у райхскомісаріаті «Україна» для дітей віком від 8 – 12 років було обов'язковим. На батьків, діти, яких не відвідували школи, накладалися штрафи. Зокрема, у Звягелі при першому прогулі без поважної причини сім'я повинна була виплатити 10 крб.. При повторних випадках прогулу штраф подвоювався [10, арк. 66]. Очевидно, що за 3 роки навчання у школі діти могли отримати лише ази знань, навчившись писати, рахувати, читати. Про подальший інтелектуальний розвиток в окупаційній системі освіти мова не йшла. Тобто, німцям не потрібно було, щоб молоде покоління України, мислило, вдосконалювалося. Їм потрібно було тільки, щоб воно працювало.

Попри те, що діти отримували у школах лише початкову освіту, вони могли продовжити навчання і після її закінчення (якщо їх до того часу не відправили на примусові роботи до Німеччини). Наприклад, у Звягелі юнаки віком від 14 – 17 років могли навчатися столярному ремеслу на мебельній фабриці [9, арк. 78]. До того ж, начальник СС жандармерії м. Звягель Васснер оголосив набір у пожежну команду. Стати пожежниками, пройшовши вишкіл, могли як чоловіки, так і жінки віком від 18 – 50 рр. Загалом навчання проводилося кожної неділі [9, арк. 51, 53]. На випадок, якщо особа не змогла знайти роботу, вона повинна була пройти обов'язкову реєстрацію на біржі праці [21, с. 187].

Таким чином, у Звягелі була представлена найнижча ланка освіти. Фактично, навчальні заклади загальної та професійної (фахової) освіти підпорядковувалися відділами освіти міських управ. Курси, які здійснювали підготовку робітничих кадрів для міського господарства, фінансувалися господарськими відділами міських управ [4, с. 95, 229].

Через скрутне матеріальне становище багато мешканців Звягеля вчасно не сплачували рахунки за електроенергію (вимагалось не пізніше 10 числа кожного місяця). Тому бургомістр попе-

реджав, що на випадок заборгованості буде нараховуватися пеня у такому розмірі : за 1 день прострочення – 1 %, за 2 – 2 %, за 3 – 3%. В іншому випадку домовки боржників будуть відмикатися від електромережі, а на їх власників накладатиметься штраф у розмірі 200 крб. [9, арк. 96, 107].

За допомогою інформаційних відозв міської управи можна дізнатися про стан промисловості та приватного підприємництва у м. Звягель. Зокрема, управа вимагала, щоб городяни обов'язково зносили собачі та котячі шкури на фабрику мила, яка перебувала навпроти міської лазні. Вони могли отримати за собачі шкіри першого сорту – 8 крб., 2 – 4 сорту – 4 крб.; за котячі шкіри першого сорту – 3 крб., 70 коп., 2 – 4 сорту – 2 крб. 50 коп. [9, арк. 72]. Своєю чергою, Звягельський цегельний завод оголосив, що приймає замовлення на виробництво гранітних пам'ятників та могильних плит по вул. Корецькій № 110 [9, арк. 160].

Документи свідчать, що в період окупації у Звягелі була досить розвинена інфраструктура. Зокрема, окрім зазначених підприємств, у місті діяли : прядильно-ткацька майстерня (завідувач Л. Курц); їдальня при гебітскомісаріаті (завідувач Р. Моге); пекарня; аптека; «універсальний магазин» (власник Ріхтер); крамниця Ян-Хун-Чена [11, арк. 131, 183, 184, 195 – 198, 200, 201, 206, 207 ; 12, арк. 41, 44.]. Крім того, для гітлерівців працював кінотеатр «Вікторія» [13, арк. 1].

Звичайно, що в умовах війни потенціал фабрик та заводів був необхідний нацистам не стільки для забезпечення потреб місцевого населення, скільки для продовження військових дій.

Отже, оголошення та розпорядження дають можливість простежити особливості політики нацистів щодо жителів Звягеля. Управління ним здійснювала цивільна адміністрація, яка встановила жорстокий режим по відношенню до населення. Вищенаведене свідчить, що за невиконання розпоряджень винні отримували тілесне покарання чи ув'язнення у міській в'язниці, або могли поквитатися із своїм життям. Більшість розпоряджень мали на меті збільшити економічний визиск із окупованого населення.

Зважаючи на те, що місто перебувало у складі райхскомісаріату «Україна», регламентоване життя тут повністю підпорядковувалося потребам фронту і було значно суворіше ніж, наприклад, у Генерал-губернаторстві. Тому вся діяльність німецьких чиновників Звягельської управи визначалася однією метою – максимальним використанням наявних ресурсів на користь Райху та утримування в покорі підконтрольних їм жителів. Проведення регламентації життя допомагало створити надійний тил для військ Вермахту. Тому окупанти докладали багато зусиль для обліку наявних ресурсів. Вони вважали, що загроза тілесного покарання чи смерть стануть тими підставами, які зупиняли людей протидіяти та не підкорятися окупаційній владі. Однак, створені нелюдські умови життя та бажання помститися за рідних та близьких, навпаки, ставали причиною появи руху Опору.

Список використаних джерел та літератури:

1. Беркгоф К. Життя та смерть в Україні під нацистською владою / К. Беркгоф. – К. : Критика, 2011. – 455 с.
2. Газета «Звягельське слово», 7 жовтня 1942 р. // Возрождение Житомира (Житомир). – 2010. – Вип. № 14. – С. 8.
3. Гончаренко О. Міські управи в системі окупованого апарату влади райхскомісаріату «Україна» : організаційна структура та проблеми службової компетенції / О. Гончаренко // Сторінки воєнної історії України : Зб. наук. статей. – К., 2010. – Вип. 13. – С. 137 – 153.
4. Гончаренко О. Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.) : монографія / О. Гончаренко, І. Гончаренко, М. Куницький. – К. : ПП НВЦ Профі, 2014. – 232 с.
5. Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941 – 1944 роки) / І. Дерейко. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. – 174 с.
6. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.), ф.р-1151 («Житомирський гебітскомісаріат»), оп.1, спр. 144 («Демографические сведения по гебитскомиссариатам Житомира, Звягеля, Коростышева, Коростыня, Овруча, Радомышля и Чуднова»), 69 арк.
7. Держархів Житомирської обл., ф.р-1162 («Звягельская городская управа, г. Звягель, Звягельский район Житомирской обл.»), оп.1, спр.1 («Оголошення Звягельської міської управи Житомирської області за 1942 рік»), 6 арк.
8. Держархів Житомирської обл., ф.р-1162, оп.1, спр.2 («Оголошення та відомості про видачу зарплати службовцям Звягельської редакції Житомирської області за 1942 – 1943 рр.»), 82 арк.
9. Держархів Житомирської обл., ф.р-1440 («Редакция газеты «Звягельское слово» г. Звягель, Житомирской области»), оп.1, спр.1 («Редакция газеты «Звягельское слово»»), 186 арк.
10. Держархів Житомирської обл., ф.р-1440, оп.1, спр.2 («Редакция газеты «Звягельское слово»»), 145 арк.

11. Держархів Житомирської обл., ф.р-1465 («Звягельский гебитскомиссариат, г. Звягель, Новоград-Волинского р-на Житомирской области»), оп.1, спр.4 («Директивы и прошения Звягельского гебитскомиссариата по обложению налогами и выплате зарплаты рабочим и служащим»), 235 арк.
12. Держархів Житомирської обл., ф.р-1465, оп.1, спр.7 («Судебные материалы об арестах и взятых заложниках и списки коммунистов»), 287 арк.
13. Держархів Житомирської обл., ф.р-1465, оп.1, спр.10 («Список сотрудников кинотеатра и удостоверения школ Звягельского гебитскомиссариата»), 11 арк.
14. Дихне С. Герой стає відомим / С. Дихне // Радянський прапор. – 1965. – 31 липня.
15. Дихне С. Спомини материнського серця / С. Дихне // Радянський прапор. – 1966. – 30 серпня.
16. Житомирщина у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. Збірник документів та матеріалів. – К.: Наукова думка, 1969. – 291 с.
17. Заболотна Т. Життя та побут міського населення на передодні та в роки окупації (1941 – 1944 рр.) / Т. Заболотна // Україна у Другій світовій війні : погляд з ХХІ ст. Історичні нариси в двох книгах. Книга друга / [ред. кол. : В. Смолій, Г. Боряк та ін.]. – К., 2011. – С. 7 – 43.
18. Загравий Ю. Новоград-Волинський – місто ратної слави / Ю. Загравий // Новоград-Волинський. Історія міста. Науково-популярне видання / [упоряд. Є.Ващук]. – Новоград-Волинський, 2010. – С. 377 – 436.
19. Звягельське слово (Звягель). – 1942. – 15 липня.
20. Звягельське слово (Звягель). – 1943. – 21 квітня.
21. Іванов С. Регламентация населения Волини у роки німецької окупації / С. Іванов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2014. – Вип. XXXVIII. – С. 185 – 190.
22. Ісаюк О. Політика німецької окупаційної влади щодо населення Львова у дзеркалі урядових оголошень (1941 – 1944 рр.) / О. Ісаюк // Український визвольний рух. – Львів, 2012. – Зб. 17. – С. 179 – 201.
23. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали (1939 – 1953) / [упоряд. : Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів та ін.]. – К. : Наукова думка, 1995. – 748 с.
24. Куницький М. Соціально-правовий статус місцевого населення Рейхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.) : монографія / М. Куницький. – К. : ПП НВЦ Профі, 2014. – 564 с.
25. Курилишин К. Українське життя в умовах окупації (1939 – 1944 рр.) : за матеріалами україномовної легальної преси : монографія / К. Курилишин. – Львів : НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника, Львівське відділення інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2010. – 328 с.
26. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер. – К. : Зовнішторгвидав України ; Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. – 368 с.
27. Лисенко О. Окупаційний режим в Україні у 1941 – 1943 рр. : адміністративний аспект / О. Лисенко, В. Нестеренко // Архіви окупації. – К., 2008. – С. 762 – 768.
28. Марченко Л. Агітаційно-пропагандистські заходи окупаційної влади по вербуванню трудових ресурсів України (1942 – 1943 рр.) / Л. Марченко // Вісник аграрної історії. – К., 2012. – Вип. 3. – С. 109 – 116.
29. Особистий архів автора. Загравий Ю.Н. Подпольное и партизанское движение в районе Новоград-Волинского в период Великой Отечественной войны. Лекция. 1982, 21 арк.
30. Україна в роки Другої світової війни у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів / [упоряд. : В. Косик]. – Львів : Інститут Українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 1997. – 384 с.
31. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 105 («Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова»), оп.1, спр. 37 («Газеты, листовки, воззвания, распоряжения и другие документы украинских националистов, командования немецких войск, захваченные партизанами»), 149 арк.
32. Шайкан В. Колабораціонізм на території рейхкомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни / В. Шайкан. – Кривий Ріг : Мінерал, 2005. – 466 с.

Стаття надійшла до редколегії 26.12.2014.

Андрей Сухих

Население Звягеля в зеркале правительственных объявлений и распоряжений (1942 – 1943 гг.)

В статтє на основаних публичных объявлений и распоряжений проанализировано политику немецких оккупационных властей в отношении населения Звягеля. Установлено, что мероприятия оккупантов касались обустройства города, пропаганды, регламентации жизни, борьбы с мародерством. Оценено их шаги в финансово-налоговой и образовательной сферах.

Ключевые слова: Звягель, городская управа, бургомистр, гебитскомиссар, окупація, регламентація.

Andrii Sukhykh

The civil population of Zvyagel' in the mirror of public announcements and orders (1942 – 1943)

Based on public orders and announcements in the article analyses policy of German occupation administration towards civil population of Zvyagel'. The surmounting consequences of military operations and normalization life of civil population the first that made occupants in Zvyagel', however, these steps inhabitants of town were sabotaging. The local Nazi administration regarded regulation life of townspeople that must demonstrated success in establishment new regime and struggle with Soviet authority. The methods of military time used Zvyagel' town council in wrestle against marauding in article determined. The article appreciated ordering market trade Nazi officials that afforded opportunity to control distribution agricultural produces appointing for supplied the front. The steps in financial and educational sphere estimated.

Key words : *Zvyagel', town council, burgomaster, gebitscommissioner, occupation, regulation.*